

DJELA MUSTAFE EJUBOVIĆA - ŠEJH JUJE IZ DISPUTACIJE

Sažetak

Mustafa Ejubović - Šejh Jujo je jedan od značajnijih bošnjačkih autora koji su pisali na orijentalnim jezicima. Iza sebe je ostavio veliki broj djela iz skoro svih islamskih disciplina. Najviše djela je napisao iz oblasti disputacije, jedne od grana logike. U ovom radu osvrnuli smo se na njegov doprinos u toj oblasti. Prvo smo napravili kratki osvrt na razvoj logike, posebno arapske logike, te na muslimanski doprinos logici. Poslije smo govorili o prvim i kapitalnim djelima iz disputacije. Na većinu tih djela Mustafa Ejubović - Šejh Jujo je napisao komentare ili eventualno glose na komentare ili pak superglose. Napravili smo jedan detaljniji uvid u njegova djela iz disputacije, gdje smo, također, ukazali na male propuste prijašnjih biografa. Prilikom pisanja ovog rada napravili smo kraću obradu svakog rukopisa, gdje smo ustanovili da je iza Mustafe Ejubovića - Šejh Juje ostalo preko 200 folija rukopisnog teksta iz disputacije. Na kraju smo dali kratki uvid u disputaciju i njen sadržaj, gdje smo pokušali da pojasnimo osnove ove nauke.

Ključne riječi: Mustafa Ejubović - Šejh Jujo, logika, arapska logika, disputacija, debata.

Uvod

Prvi bošnjački doktor filozofije, Safvet-beg Bašagić, govoreći o važnosti baštine na orijentalnim jezicima ukazuje kako je uvijek „bilo ljudi koji su se uzdizali visoko iznad svoje okoline i svojim djelima zadužili potomstvo da im čuva uspomenu.“ Bašagić je svojim radovima postavio temelje, ali i zadatke budućim generacijama kada su u pitanju istraživanja kulturne baštine Bošnjaka na orijentalnim jezicima. Od tada je učinjeno mnogo, preko prvih orijentalista, a zatim i pojavom mnoštva akademskih radova (naučnih radova, magistarskih radova i doktorskih disertacija). Međutim, sa sigurnošću možemo kazati da sve to nije dovoljno. Katalogizacija djelâ jednog dijela bošnjačkih autora još uvijek nije upotpunjena, a većina njihovih djelâ su i dalje u obliku rukopisa koji čekaju na nove istraživače koji će ih učiniti dostupnim širem broju čitatelja. U ovom radu opredijelili smo se da prezentiramo dio te ostavštine koja je bila predmet istraživanja bošnjačkih autora, tj. onoga što su pisali iz oblasti disputacije.

Kratki osvrt na razvoj arapske logike

S obzirom na to da je predmet ovog rada disputacija koja se smatra granom logike, smatramo da je nužno dati jedan kraći osvrt na razvoj same logike. Na prostorima Bosne i Hercegovine među Bošnjacima izučavala se tzv. arapska logika, koja opet potječe od grčke logike, tačnije od samog Aristotela.

Prve početke logike u grčkoj filozofiji nalazimo kod predsokratovskih filozofa, a još više kod Sokrata i Platona. Utemeljiteljem logike smatra se Aristotel, koji je po širini zahvaćanja logičke problematike nadmašio sve svoje prethodnike.¹

Direktnim utjecajem halife al-Ma'mūna (813–833) počinje se sa organiziranim radom širokih razmjera na polju prijevoda djela iz logike sa grčkog na arapski jezik. Kao jedinstven dokument ovog prevodilačkog poduhvata ostao je rukopis prijevoda na arapski jezik kompletnog *Organona* koji se danas nalazi u Nacionalnoj biblioteci u Parizu.

Jedan od najznačajnijih arapskih logičara je al-Farābī (873–950), koji u svojim komentarima Aristotelovog *Organona* podvlači značaj izučavanja logike. Ibn Sīnā (980–1037) za arapsku logiku označava jednu novu epohu. Veliki broj njegovih djela ostavio je značajan pečat ne samo na Istok nego isto toliko i na Zapad. Kada govorimo o razvoju logike i njenih arapskih autora koji su ostavili vidan trag, kako na Istok tako i na Zapad, ne možemo a da ne spomenemo Ibn Rušda (1126–1198) i Faḥruddīna ar-Rāzīja (1149–1209). Kada je u pitanju odnos logike i teologije, onda je možda najznačajnije istaknuti al-Ġazālīja (1058–1111). On je doprinio da logika bude prihvaćena i da uđe pod okrilje obrazovnih ustanova. U arapskoj logici susrećemo predstavnike dviju škola, uvjetno nazvane istočnjačka i zapadnjačka, s obzirom na određivanje fokusa logičkog promišljanja. U 13. stoljeću te dvije škole ustvari postaju jedna škola iz koje su stasali kasniji logičari i teolozi, kao što su at-Taftāzānī (1322–1390), al-Ġurġānī (1340–1413), al-Fanārī (1350–1431), kao i Ibn Kemal Paša (1460–1533) i, naposljetku, bošnjački logičari poput Hasana Kafije Prušćaka (1544–1615) i drugih.²

Više bošnjačkih autora je pisalo djela iz oblasti logike. Najbolji pregled njihovih djela dao je Amir Ljubović u knjizi *Logička djela Bošnjaka na arapskom jeziku*, a ovdje ćemo spomenuti samo najistaknutije:

- Hasan Kafija Prušćak (Ḥasan Kāfī Āqḥīšārī) napisao je dva djela iz logike,³

1 Gajo Petrović, *Logika*, Beograd, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 1998, str. 229-230.

2 Amir Ljubović, *Logička djela Bošnjaka na arapskom jeziku*, Sarajevo, Orijentalni institut u Sarajevu, 1996, str. 15-29.

3 Isto, str. 33-34.

- Muhamed b. Musa Allamek (Muḥammad ibn Mūsā ‘Allāmak, 1595–1636) napisao je jedno djelo iz logike,⁴
- Mustafa Ejubović - Šejh Jujo (Muṣṭafā ibn Yūsuf ibn Murād al-Mūstārī al-Būsawī - Šayḥ Yūyū, 1651–1707) napisao je ukupno trinaest djela iz logike i disputacije.⁵

Ovdje ćemo samo naglasiti da će snažan utjecaj arapskih filozofa, islamske filozofske refleksije uopće i arapske interpretacije Aristotelove logike biti opća karakteristika zapadnih logičara i njihovih pisanja. U tom vremenu prisutna su nastojanja da se što bolje i što detaljnije upoznaju djela arapskih filozofa.⁶

Disputacija kao disciplina logike

Dijalektika (*al-ğadal*) kao vid argumentacije sastavni je dio arapske logike. Međutim, ono što nas ovdje interesuje jeste „da se u krugu arapsko-islamske kulture i znanosti formirala zasebna disciplina koja će se baviti isključivo istraživanjem i ustanovljavanjem pravila za vještinu raspravljanja pod nazivom ‘*ilm ādāb al-baḥṭ wa al-munāzara*.’“⁷

Prije nego spomenemo najpoznatija djela iz disputacije, bitno je da se osvrnemo na samu klasifikaciju naukā u periodu u kojem su nastala djela Mustafe Ejubovića - Šejh Juje, kao i na podjelu prozних djela u tom vremenu. Cjelokupni prozni opus bošnjačke baštine u većoj mjeri čini didaktička, naučna i stručna literatura, najčešće udžbeničkog karaktera. Kada je u pitanju stvaralaštvo na arapskom jeziku kod Bošnjaka, ono se, direktno ili indirektno, oslanja na rezultate i domete klasične arapske ili arapsko-islamske nauke, kulture i tradicije, ponekad u izmijenjenoj, adaptiranoj ili dograđenoj formi. Ovo stvaralaštvo najčešće je bilo u funkciji obrazovnog sistema tog vremena. Iz tog razloga djela bošnjačkih autora na arapskom jeziku su udžbenici, kompedijumi i različite prerade, zatim komentari poznatijih djela ili glose, a veoma rijetko originalna i samostalna djela, kao što ćemo vidjeti i iz samih djela Mustafe Ejubovića - Šejh Juje. Najveći broj ovih djela pisao je sloj učenjaka, u pravilu obrazovanih na visokim školama Osmanskog Carstva,

4 Isto, str. 37-40.

5 Isto, str. 42-43.

6 Mustafa Busuladžić, *Muslimani u Evropi – izabrani spisi*, Sarajevo, Sejtarija, 1997, str. 103. O utjecaju arapske filozofije i logike na hrvatske humaniste i teologe opširnije pogledati: Damir Barbarić, „Značenje sveučilišta u Padovi za obrazovanje naših humanista“, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, Vol. 9, No. 1-2 (17-18), 1983, str. 153, 155; Tomislav Ladan, „Markulićev Syllabus“, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, br. 1/2, 1975, str. 205-206.

7 A. Ljubović, *Logička djela Bošnjaka na arapskom jeziku*, str. 130.

koji su najčešće bili nastavnici na školama različitog stepena ili obavljali neku od funkcija u pravnom sistemu. S obzirom na ovakav karakter ove vrste stvaralaštva kojeg je jedino moguće klasificirati prema oblastima ili granama, potrebno je obratiti pažnju na podjelu znanosti u tom periodu. O klasifikaciji nauka govorili su al-Farābī, Ibn Sīnā i drugi, ali za nas je posebno interesantno gledanje osmanskog enciklopediste Tašköprü-zādea, budući da daje sistematizaciju nauke u Osmanskom Carstvu s početka 16. stoljeća. Spomenuti autor klasificira nauku na sljedeći način: 1) kaligrafske nauke, 2) jezičke nauke, 3) racionalne nauke i 4) duhovne nauke. Među racionalne nauke ubraja logiku, pedagogiju, dijalektiku i disputaciju. Za razvoj i sadržaj proznog stvaralaštva bošnjačkih autora na arapskom jeziku bitno je razumijevanje sistema obrazovanja tog perioda. Kada je u pitanju obrazovanje u Osmanskom Carstvu, samo ćemo istaknuti da su logika i disputacija izučavane i na srednjem i na višem stepenu: u haridž medresama, dahil medresama i sahn-i seman medresama (osam najviših medresa). Djela i udžbenike koji su se koristili i koji su nastajali u obrazovnom sistemu Osmanskog Carstva, u šta spadaju i djela Mustafe Ejubovića - Šejh Juje, možemo razvrstati u sedam vrsta. To su: kratki sastavi (*risāla*), samostalna djela (*al-matn*), komentari (*aš-šarḥ*), superkomentari, glose (*al-hāšiya*), superglose (*hāšiya 'alā hāšiya*), adaptacije i skraćene verzije i djela sakupljačkog karaktera.

Kratke sastave najčešće čine traktati, rasprave od nekoliko stranica, u kojima autor nastoji da dokaže ispravnost ili neispravnost određene tvrdnje. Djela pisana u formi samostalnih djela su uglavnom djela iz tradicionalnih i racionalnih nauka, u kojima se spominju osnove tih nauka. Komentari su najzastupljeniji oblik prozних djela. Postoje veoma različiti načini komentarisanja, od onih u kojima se samo poneke riječi komentarišu, pa do veoma suptilnih i opširnih komentara. Kod superkomentara je slična metodologija, a osnovna je razlika u tome što se komentariše komentar nekog teksta. Kod glosa i superglosa autor prati neki tekst (osnovni, komentar ili glosu) na koji upisuje svoje bilješke ili tumačenja na marginama. Adaptacije i skraćene verzije su udžbenici adaptirani za određeni uzrast ili za neku opću upotrebu. Djela sakupljačkog karaktera uglavnom su zbirke propovijedi ili zbirke iz hadisa.⁸

Prije nego što kažemo nešto o nastanku prvih djela iz ove oblasti, ukazat ćemo da je čovjek kao biće veoma sklon raspravi i raspravljanju. U Kur'anu stoji: ... *ali je čovjek, više nego iko, spreman raspravljati.* (al-Kahf, 54). Iz tog razloga u samom Kur'anu nalazimo upute na koji način je potrebno voditi dijalog: *Na put Gospodara svoga mudro i lijepim savjetom pozivaj i s njima*

8 Amir Ljubović, „Neke karakteristike proznog stvaralaštva na orijentalnim jezicima kod nas“, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 40/1990, 1991, str. 63-73.

na najljepši način raspravljaj (an-Naḥl, 125), kao što napominje: *I sa sljedbenicima Knjige raspravljajte na najljepši način* (al-‘Ankabūt, 46). Povodeći se za gore navedenim, islamski učenjaci su od najranijih vremena prilikom dijaloga i vođenja rasprava sa neistomišljenicima koristili ova pravila. Primjenu toga možemo vidjeti prije svega u samoj praksi poslanika Muhammeda, neka je na njega mir i spas, zatim u praksi njegovih prijatelja (ashaba), Allah njima bio zadovoljan. Možda je među najpoznatijim događajima koji ukazuju na spomenuto rasprava poznatog ashaba Ibn ‘Abbāsa sa sektom haridžija. U kasnijem periodu nailazimo na rasprave imama Abū Ḥanīfe sa pripadnicima raznih devijantnih pravaca. U biografiji imama aš-Šāfi‘ija također nalazimo mnogo primjera vođenja dijaloga i debata sa neistomišljenicima. Razvojem i nastankom raznih škola, pravnih i apologetskih, međusobni dijalog i pojašnjavanje ispravnosti svog i neispravnosti tuđeg stava uzima sve više maha. Međutim, u većini tih slučajeva primjećujemo pridržavanje određenih načela i pravila koji vode ka tome da dijalog i rasprava budu utemeljeni na određenim postavkama. To naročito možemo primijetiti u filozofskim djelima i u djelima akaida – dogmatike, a također i u djelima islamskog prava (al-fiqh), teorije islamskog prava (uṣūl al-fiqh), djelima u kojima se spominju razna pravna mišljenja i njihovi argumenti. Vrijeme i prilike su zahtijevale pojavu zasebne nauke u kojoj će pravila o načinu vođenja debate biti spomenuta na jednom mjestu, sve sa ciljem klonjenja svega onoga što može učiniti da rasprava bude neproduktivna. Prvi koji je napisao zasebno djelo iz disputacije, *al-Irṣād*, bio je hanefijski pravnik Abū Ḥāmid al-‘Amīdī (umro 1213).⁹

Najpoznatija djela iz disputacije su sljedeća:

- *Ādāb al-baḥṭ*, Šamsuddīn Muḥammad as-Samarqandī (umro 1291).¹⁰
- *Risāla al-ādāb*, ‘Aḍuddīn al-Īgī (umro 1355);¹¹
- *al-Ādāb aš-šarīfa*, Sayyid al-Ġurġānī (umro 1413);¹²
- *Risāla al-ādāb*, Ṭāškubrī zāda (umro 1560);¹³
- *ar-Risāla al-waladiyya*, Saġaklīzāda (umro 1737).¹⁴

Na skoro svako od ovih djela napisani su komentari, glose i superglose, a među autorima ima i Bošnjaka.

9 ‘Abdurrahmān Ḥabannaka, *Dawābiṭ al-ma‘rifa*, Damask, Dār al-Qalam, 1997, str. 361, 381.

10 Ziriklī, *al-A‘lām*, Bejrut, Dār al-‘ilm li al-malāyīn, 2002, svezak šest, str. 39.

11 Isto, svezak tri, str. 39.

12 Isto, svezak pet, str. 7.

13 Isto, svezak jedan, str. 257.

14 Isto, svezak šest, str. 60.

Mustafa Ejubović - Šejh Jujo: život i djela

Jedan od najistaknutijih bošnjačkih pisaca na orijentalnim jezicima je Mustafa Ejubović, poznat kao Šejh Jujo. Dvojica njegovih učenika, Ibrahim Opijač i pjesnik Mustafa Huremi, prikazali su njegov život u posebnim monografijama, koje su ujedno i prve domaće biografije o jednom bošnjačkom piscu i naučniku.

Rođen je u Mostaru 1651. godine i potječe iz ugledne mostarske porodice. Njegov otac Jusuf bio je također poznati alim i muderis u Mostaru u tom vremenu. Mladi Mustafa veoma rano ostaje bez oca, tačnije kada mu je bilo sedam godina (1658). Nije poznato da li je Jusuf imao više djece, osim što se zna da je imao jednu kćer, koja je bila udata za njegovog učenika, kasnijeg profesora Ismaila Opijača. Ne zna se ko se starao o Mustafi nakon smrti njegovog oca Jusufa. Od podataka koji su sačuvani jeste da je Jusuf bio veoma bogat čovjek i da je mladi Mustafa od njega naslijedio veliki imetak. Mustafa Ejubović je osnovne nauke sticao u Mostaru i još se tada isticao marljivošću i obrazovanjem. Biografski podaci nam kazuju da su njegovi učitelji i šejhovi u Mostaru tada bili: Ahmed Opijač,¹⁵ Ismail Opijač,¹⁶ tadašnji mostarski muftija Hasan,¹⁷ te mostarski kadija Ismail.

U svojoj 27-oj godini (1677.) uputio se na studiranje u Carigrad, koji je tada bio centar obrazovanja. Tu se mladi Mustafa Ejubović u potpunosti posvećuje studijama. Predavanja je slušao kod mnogih eminentnih alima i muderisa tog vremena u Carigradu. Između svih njih on je posebno isticao Mevla Saliha, Arab zadea i Kara Bekira Tirevija. Za posljednjeg znamo da je umro 1705. god., da je bio kaziasker Anadolije i da je Ejubović za njega govorio da mu nije bilo ravnog u Carstvu. Mnogo je volio i cijenio svoje profesore i koristio je svaku priliku da govori o njihovim vrlinama. Koliko je bio marljiv za vrijeme svojih studija u Carigradu govori nam i to da je u tom vremenu napisao neka zasebna djela, te komentare na njih, ali i prepisao neka od poznatih djela. Nažalost, nemamo tačnih podataka na kojim carigradskim školama je studirao niti kada je diplomirao. Ono što znamo jeste da je nakon studiranja radio kao profesor na nekoj od obrazovnih institucija u Carigradu, te da je stekao glas dobrog predavača.

Mostarski muftija Hasan umire 1692. godine i tada Mostarci šalju Mustafi Ejuboviću pismo u kojem od njega traže da se vrati u Mostar te da preuzme funkciju mostarskog muftije. Ejubović je imao više razloga da ostane u Carigradu, imajući u vidu profesorsku karijeru koja je bila pred njim. Međutim,

15 Ahmed Mehmedović, *Leksikon bošnjačke uleme*, Sarajevo, Gazi Husrev-begova biblioteka, 2018, str. 406.

16 Isto, str. 407-408.

17 Isto, str. 235.

Ljubav prema Mostaru je ipak prevladala. Mustafa Ejubović se vraća u Mostar i postaje muftija početkom 1692. godine, u svojoj 43. godini. Poslije toga nemamo podataka o njegovom životu. Sa sigurnošću možemo kazati da je tada pisao određena djela, jer to vidimo iz samih djela u kojima je naglasio da ih je napisao ili njihovo pisanje dovršio u Mostaru. Umro je u utorak, 16. jula 1707. godine, u pedeset i sedmoj godini života. Sahranjen je u Mostaru, preko puta džamije Ibrahim-age Šarića. Kasnije, 1831. godine, na tom mjestu Ali-paša Rizvanbegović podigao je turbe koje se tamo nalazi i danas.¹⁸

Mustafa Ejubović jedan je od značajnijih bošnjačkih pisaca. Osim disputacije, Mustafa Ejubović je pisao djela iz logike, dogmatike, nauke o pojmovima, sintakse, stilistike, leksikografije, propovjedništva, prava i metodologije prava.¹⁹

Djela iz disputacije

Od svih navedenih nauka Mustafa Ejubović – Šejh Jujo je napisao najviše upravo iz disputacije, tačnije deset djela. U ovom radu detaljnije ćemo se osvrnuti na ta djela.

Mustafa Ejubović – Šejh Jujo pokazao je veliku sklonost prema izučavanju disputacije. Ako bismo sudili po broju napisanih djela, onda bismo mogli kazati da mu je disputacija bila najdraža. Iščitavajući djela i radove koji su napisani o njemu, kao i stranice njegovih rukopisa, lahko uočavamo sklonost koju je imao prema ovoj nauci.²⁰

Djela ćemo spomenuti shodno tome da li se radi o zasebnim djelima (*matn*), komentarima (*šarḥ*), opaskama na komentare, glosama (*ḥāšiya*) ili pak opaskama na opaske, superglosama (*ḥawāšī ‘alā ḥāšiya*).

A) Zasebna djela i komentari

1- *Hulāṣa al-ādāb* ili *ar-Risāla fī ādāb al-baḥṭ* (خلاصة الآداب - الرسالة في آداب البحث)

18 Hazim Šabanović, *Književnost Muslimana BiH na orijentalnim jezicima*, Sarajevo, Svjetlost, 1973, str. 390, 398; također vidi opširnije: A. Mehmedović, *Leksikon bošnjačke uleme*, str. 161, 164.

19 Opširnije o djelima Mustafe Ejubovića – Šejh Juje vidjeti: Enes Ljevaković, *Analogija (qijas) u teorijskopравnim djelima Mustafe Ejubovića (Šejh Juje)*, Sarajevo, Fakultet islamskih nauka, el-Kalem, 2004, str. 31, 42.

20 Amir Ljubović, „Na marginama rukopisnih djela Mustafe Ejubovića“, *Hercegovina – časopis za kulturno i istorijsko nasljeđe*, 1985, br. 4, str. 232.

Kratko djelo iz disputacije u kojem je autor spomenuo osnovne pojmove ove nauke. Djelo se nalazi u Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu u sklopu zbirke R. 2864, L. 45-46.²¹

Ovo djelo su spomenuli Bašagić,²² Šabanović,²³ Handžić²⁴ i Jahić.²⁵ Šabanović je spomenuo da je komentar ovog djela napisao i Hasan b. Aḥmad as-Saraylī i da se primjerak tog djela nalazi u Bratislavi.²⁶ Ovo djelo prevedeno je na bosanski jezik.²⁷

2- *aš-Šarḥ al-muḥtaṣar ‘alā Ḥulāṣa al-ādāb* (الشرح المختصر على خلاصة الآداب)

Kraći komentar prethodnog djela *Ḥulāṣa al-ādāb*. Ovo djelo su spomenuli Bašagić,²⁸ Šabanović²⁹ i Handžić.³⁰ Međutim, rukopis do sada nije pronađen.

3- *aš-Šarḥ al-muṭawwal ‘alā Ḥulāṣa al-ādāb* (الشرح المطول على خلاصة الآداب)

Opširniji komentar na *Ḥulāṣa al-ādāb*. Ovo djelo su spomenuli Bašagić,³¹ Šabanović³² i Handžić.³³ Ovo djelo, kao i prethodno, do sada nije pronađeno.

4- *Zubda al-ādāb* (زبدة الآداب)

Zasebno kraće djelo iz disputacije. Ovo djelo nisu spomenuli Bašagić, Šabanović i Handžić, a spomenuo ga je Jahić.³⁴ Nalazi se u Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu u sklopu zbirke R. 4871, L. 105-108.³⁵ U ovom djelu

21 Zejnil Fajić, *Katalog arapskih, turskih, perzijskih i bosanskih rukopisa*, Sarajevo – London, Gazi Husrev-begova biblioteka, svezak peti, 1999, str. 316.

22 Safvet-beg Bašagić, *Bošnjaci i Hercegovci u islamskoj književnosti*, Svjetlost, Sarajevo, 1986, str. 163.

23 H. Šabanović, *Književnost Muslimana BiH na orijentalnim jezicima*, str. 406.

24 Mehmed Handžić, *al-Ġawhar al-asnā fī tarāğim ‘ulamā’ wa šu ‘arā’ Būsna*, Kairo, Dar Hağr, 1992, str. 181.

25 Mustafa Jahić, „Rukopisi djela Šejh-Juje u Gazi Husrev-begovoj biblioteci“, Sarajevo, *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, 1985, knj. XI-XII, str. 46.

26 H. Šabanović, *Književnost Muslimana BiH na orijentalnim jezicima*, str. 406.

27 Muhamed Mrahorović, „Mustafa Ejubović - Šejh Jujo - *Risāla fī ādāb al-baḥṭ*“, Sarajevo, *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, 1996, knj. XVII-XVIII, str. 97. Muhamed Mrahorović, *Mustafa Ejubović – Šejh Jujo, Dva logička traktata: Risāla fī ādāb al-baḥṭ i Zubda al-ādāb*, Dobra knjiga, Sarajevo, 2008.

28 S. Bašagić, *Bošnjaci i Hercegovci u islamskoj književnosti*, str. 163.

29 H. Šabanović, *Književnost Muslimana BiH na orijentalnim jezicima*, str. 406.

30 M. Handžić, *al-Ġawhar al-asnā...*, str. 181.

31 S. Bašagić, *Bošnjaci i Hercegovci u islamskoj književnosti*, str. 163.

32 H. Šabanović, *Književnost Muslimana BiH na orijentalnim jezicima*, str. 406.

33 M. Handžić, *al-Ġawhar al-asnā...*, str. 181.

34 M. Jahić, „Rukopisi djela Šejh-Juje u Gazi Husrev-begovoj biblioteci“, str. 48.

35 M. Jahić, *Katalog arapskih, turskih, perzijskih i bosanskih rukopisa*, Sarajevo – London, Gazi Husrev-begova biblioteka, svezak šesti, 1999, str. 63-64.

autor je spomenuo osnove disputacije. Djelo je ustvari komentar fragmenta glose koju je napisao aš-Šarīf al-Ġurġānī.³⁶ Autor je ovo djelo započeo:

فأقول قال السيد ...

*Pa kažem: kaže uvaženi...*³⁷

Na margini teksta piše: ...u svojoj glosi uz *šamsiyyu*.³⁸ Ovo djelo je prevedeno na bosanski jezik.³⁹

5- *Šarḥ ‘alā mā katabahū aš-Šarīf fī al-ādāb* (شرح على ما كتبه الشريف في الآداب)

Komentar poznatog djela iz disputacije koje je napisao aš-Šarīf al-Ġurġānī. Ovo djelo su spomenuli Bašagić,⁴⁰ Šabanović⁴¹ i Handžić.⁴² Ovo djelo nije pronađeno.

B) Glose i superglose

6- *Šarḥ ‘alā ḥāšiya šarḥ al-ādāb al-Mas‘ūdī* (شرح على حاشية شرح الآداب المسعودي)

Ovo djelo je superglosa. Osnovno djelo napisao je as-Samarqandī (umro 1291), a komentar spomenutog djela napisao je Kamāluddīn Mas‘ūdī b. Ḥusayn aš-Širwānī.⁴³ Glosu uz spomenuti komentar napisao je Abū al-Faṭḥ Muḥammad b. Abū Sa‘īd. Glosu uz spomenutu glosu napisao je Mustafa Ejubović - Šejh Jujo. Ovo djelo su spomenuli Bašagić,⁴⁴ Šabanović,⁴⁵ Handžić⁴⁶ i Jahić.⁴⁷ Djelo se nalazi u Gazi Husrev-begovoj biblioteci, u zbirci R. 3974, L. 26-88.⁴⁸ Djelo nije dovršeno, ispisano je na 62 lista.

7- *Ḥāšiya ‘alā ḥāšiya al-Kurdī* (حاشية على حاشية الكردي)

Ovo djelo je superglosa. Osnovno djelo napisao je as-Samarqandī, komentar spomenutog djela napisao je Kamāluddīn Mas‘ūdī b. Ḥusayn

36 O ovom fragmentu opširnije: M. Mrahorović, *Mustafa Ejubović – Šejh Jujo, Dva logička traktata: Risāla fī ādāb al-baḥṭ i Zubda al-ādāb*, str. 58.

37 Mustafa Ejubović – Šejh Jujo, *Zubda al-ādāb*, GHB, R. 4871-2, L. 1.

38 Isto.

39 M. Mrahorović, *Mustafa Ejubović – Šejh Jujo, Dva logička traktata: Risāla fī ādāb al-baḥṭ i Zubda al-ādāb*.

40 S. Bašagić, *Bošnjaci i Hercegovci u islamskoj književnosti*, str. 163.

41 H. Šabanović, *Književnost Muslimana BiH na orijentalnim jezicima*, str. 407.

42 M. Handžić, *al-Ġawhar al-asnā...*, str. 182.

43 Vidi više: Hāġī Ḥalīfa, *Kašf al-zunūn*, Bejrut, Dār al-kutub al-‘ilmiyya, 1941, svezak prvi, str. 1.

44 S. Bašagić, *Bošnjaci i Hercegovci u islamskoj književnosti*, str. 163.

45 H. Šabanović, *Književnost Muslimana BiH na orijentalnim jezicima*, str. 405.

46 M. Handžić, *al-Ġawhar al-asnā...*, str. 180.

47 M. Jahić, „Rukopisi djela Šejh-Juje u Gazi Husrev-begovoj biblioteci“, str. 45-46.

48 Z. Fajić, *Katalog arapskih, turskih, perzijskih i bosanskih rukopisa*, svezak peti, str. 133-134.

aš-Širwānī. Glosu uz spomenuti komentar napisao je Abū al-Faṭḥ Muḥammad b. Abū Sa‘īd. Glosu uz prethodnu glosu napisao je ‘Abdurrahmān al-Kurdī al-Āmidī. Glosu uz spomenutu glosu je napisao Mustafa Ejubović - Šejh Jujo. Ovo djelo su spomenuli Bašagić⁴⁹ i Handžić⁵⁰, ali pod nazivom *Šarḥ ‘alā ar-Risāla as-samarqandiyya fī al-ādāb*. Iz tog razloga Zejnil Fajić u *Katalogu* naglašava da navedeno djelo nije bilo poznato ranijim autorima. Iz navedenog možemo zaključiti da je pogrešno ovo djelo nazvati *Šarḥ ‘alā ar-Risāla as-samarqandiyya fī al-ādāb* (شرح على الرسالة السمرقندية في الآداب), kao što su to uradili Bašagić i Handžić, jer bi se moglo razumjeti da se radi o komentaru, a ne o superglosi kao što smo vidjeli. Ovo djelo se nalazi u zbirci R. 4617 u Gazi Husrev-begovoj biblioteci, L. 1-14.⁵¹ Djelo je potpuno i napisano je na 13 listova. Riječ je o veoma kvalitetnoj superglosi.

8- *Ḥawāšī ‘alā ḥawāšī šarḥ al-ādāb* ili *Šarḥ ‘alā šarḥ as-samarqandiyya al-Mas‘ūd ar-Rūmī* (حواشي على حواشي شرح الآداب أو شرح على شرح السمرقندية (المسعود الرومي))

Ovo djelo je superglosa. Osnovno djelo napisao je as-Samarqandī, a komentar ovog djela napisao je Kamāluddīn Mas‘ūd b. Ḥusayn aš-Širwānī. Glosu uz spomenuti komentar napisao je Abū al-Faṭḥ Muḥammad b. Abū Sa‘īd. Superglosu uz ovu glosu napisao je Mustafa Ejubović - Šejh Jujo. Ovo djelo su spomenuli Bašagić,⁵² Šabanović,⁵³ Handžić⁵⁴ i Jahić.⁵⁵ Nalazi se u Gazi Husrev-begovoj biblioteci, R. 3855.⁵⁶ Ovo djelo nije dovršeno, a ispisano je na 41 listu.

9- *Ḥāšīya ‘alā ar-risāla al-ḥanafīyya fī al-ādāb* (حاشية على الرسالة الحنفية في الآداب)

Glosa Muḥammad Ḥanafījevom komentaru Īğījeve risale. Osnovno djelo *Ādāb al-baḥṭ* napisao je al-Īğī. Muḥammad Tabrīzī, poznat kao Mullā Ḥanafī,

49 S. Bašagić, *Bošnjaci i Hercegovci u islamskoj književnosti*, str. 163.

50 M. Handžić, *al-Ġawhar al-asnā...*, str. 181.

51 Z. Fajić, *Katalog arapskih, turskih, perzijskih i bosanskih rukopisa*, svezak peti, str. 235, 236.

52 S. Bašagić, *Bošnjaci i Hercegovci u islamskoj književnosti*, str. 163.

53 H. Šabanović, *Književnost Muslimana BiH na orijentalnim jezicima*, str. 405.

54 M. Handžić, *al-Ġawhar al-asnā...*, str. 180.

55 M. Jahić, „Rukopisi djela Šejh-Juje u Gazi Husrev-begovoj biblioteci“, str. 46.

56 Z. Fajić, *Katalog arapskih, turskih, perzijskih i bosanskih rukopisa*, svezak peti, str. 237. Iz gore navedenog možemo primijetiti da postoji jedan vid nejasnoće oko gore tri navedene glose. Šabanović spominje tri glose u popisu djela Mustafe Ejubovića – Šejh Juje koje imaju veze sa osnovnim djelom Samarqandīja. On daje opis prvoj i trećoj, dok za treću koju je spomenuo navodi da se zove *Farā‘id al-Fawā‘id*. *Farā‘id al-Fawā‘id* je ustvari djelo iz sintakse, a ne disputacije. Bašagić i Handžić pripisuju autoru četiri glose vezano da djelo Samarqandīja. Jahić je spomenuo i dao opis prve i treće onako kako smo gore spomenuli.

napisao je komentar tog djela, a Šejh Jujo je napisao glosu uz spomenuti komentar. Ovo djelo su spomenuli Bašagić,⁵⁷ Šabanović,⁵⁸ Handžić⁵⁹ i Jahić.⁶⁰ Ovo djelo se nalazi u Gazi Husrev-begovoj biblioteci u zbirci R. 3915, L. 1-17.⁶¹ Ovo djelo predstavlja opširnu glosu uz komentar Tabrīzija. Napisano je na 16 listova.

10- *Ḥāšiya al-Mūstārī ‘alā ḥāšiya Abī al-Faḥ al-Amīr fī al-ādāb ‘alā ar-risāla al-ḥanafīyya* (حاشية المستاري على حاشية أبي الفتح الأمير في الآداب على الرسالة الحنفية)

Superglosa; osnovno djelo napisao je al-Īḡī. Muḥammad Tabrīzī napisao je komentar na to djelo, a glosu uz spomenuti komentar napisao je Muḥammad b. Amīr al-Ardabīlī. Glosu uz spomenutu glosu napisao je Mustafa Ejubović - Šejh Jujo. Ovo djelo su spomenuli Bašagić,⁶² Šabanović,⁶³ Handžić⁶⁴ i Jahić.⁶⁵ U Gazi Husrev-begovoj biblioteci nalaze se dva primjerka ovog djela. Prvi primjerak se nalazi u zbirci R. 6946, L. 137-207.⁶⁶ Ovaj primjerak nije potpun, napisan je na 69 listova. Drugi primjerak je rukopis R. 3987,⁶⁷ najopširnije djelo Mustafe Ejubovića - Šejh Juje iz disputacije do kojeg smo došli. Napisano je na 75 listova i riječ je o autografu.

Nakon što smo spomenuli djela Mustafe Ejubovića - Šejh Juje iz disputacije, želimo istaknuti sljedeće:

- Mustafa Ejubović - Šejh Jujo napisao je deset djela iz disputacije. Od tih deset djela, tri djela još nisu pronađena, a dva djela su prevedena na bosanski jezik.

- Od sedam djela koja su pronađena jedno predstavlja osnovno djelo (*Ḥulāša al-ādāb*), jedno je komentar (*Zubda al-ādāb*), jedno je glosa (*Ḥāšiya ‘alā ar-Risāla al-ḥanafīyya fī al-ādāb*), a ostala četiri djela su superglose.

- Nakon što smo se lično uvjerali u svaki od gore navedenih rukopisa, potrebno je naglasiti da rukopisna djela Šejh Juje iz disputacije zaslužuju posebnu pažnju istraživača, a posebno važnim ističemo djela: *Ḥāšiya ‘alā ar-risāla al-ḥanafīyya fī al-ādāb* (ovdje pod br. 9) i *Ḥāšiya al-Mūstārī ‘alā*

57 S. Bašagić, *Bošnjaci i Hercegovci u islamskoj književnosti*, str. 163.

58 H. Šabanović, *Književnost Muslimana BiH na orijentalnim jezicima*, str. 407.

59 M. Handžić, *al-Ġawhar al-asnā...*, str. 181.

60 M. Jahić, „Rukopisi djela Šejh-Juje u Gazi Husrev-begovoj biblioteci“, str. 47.

61 Z. Fajić, *Katalog arapskih, turskih, perzijskih i bosanskih rukopisa*, svezak peti, str. 259.

62 S. Bašagić, *Bošnjaci i Hercegovci u islamskoj književnosti*, str. 163.

63 H. Šabanović, *Književnost Muslimana BiH na orijentalnim jezicima*, str. 407.

64 M. Handžić, *al-Ġawhar al-asnā...*, str. 181.

65 M. Jahić, „Rukopisi djela Šejh-Juje u Gazi Husrev-begovoj biblioteci“, str. 47.

66 Z. Fajić, *Katalog arapskih, turskih, perzijskih i bosanskih rukopisa*, svezak peti, str. 178-179.

67 Isto, str. 267.

ḥāšiya Abī al-Faṭḥ al-Amīr fī al-ādāb ‘alā ar-risāla al-ḥanaḫfiyya (ovdje pod br. 10).

- Prilikom provjere svakog od pronađenih rukopisa ustanovili smo da je iza Mustafe Ejubovića - Šejh Juje ostalo više od 200 folija rukopisnog teksta iz disputacije.

Disputacija u djelima Mustafe Ejubovića - Šejh Juje

Djela iz disputacije obično počinju uvodom u kojem se navodi hamdela⁶⁸ i jedna ili više definicija ove nauke. Mustafa Ejubović u svom djelu *Ḥulāša al-ādāb* spominje dvije definicije. On navodi sljedeće:

المناظرة وهي النظر بالبصيرة من الجانبين في النسبة بين الشئين إظهاراً للصواب، وقيل مدافعة الكلام من الجانبين إظهاراً للصواب.

(1) *Disputacija je spekulativno razmatranje dvojice sudionika o omjeru između dvije stvari, sa namjerom dolaska do ispravnog suda.* (2) *A neki kažu: to je retoričko sučeljavanje dvojice sudionika, sa namjerom dolaska do ispravnog suda.*⁶⁹

Prvu definiciju je spomenuo Ṭāškubrī zāde u svom djelu *Risāla al-ādāb fī ‘ilm ādāb al-baḫṭ wa al-munāzara*,⁷⁰ a drugu Saḡaklī zāde u svom djelu *al-Waladiyya fī ādāb al-baḫṭ wa al-munāzara*.⁷¹ Spominjanjem prve definicije autor je želio ukazati da je ta definicija zastupljena kod većine učenjaka ove znanosti. Poslije nje autor spominje drugu definiciju prije koje je kazao *a neki kažu*, što ukazuje da je ona manje poznata, ili pak da nije prihvaćena kao prva, shodno autorovom mišljenju. Inače, kada u klasičnim islamskim djelima naiđemo na izraz *a neki kažu*, to uglavnom označava da je definicija ili mišljenje koje se spominje poslije slabo, ili slabije od prije navedenog, shodno mišljenju samog autora.

Između dvije definicije koje je Mustafa Ejubović - Šejh Jujo spomenuo nema suštinske razlike, jer obje ukazuju na govor dvojice sudionika koji iznose svoje argumente kako bi dokazali određenu tvrdnju. Ono što je bitno naglasiti jeste da obje ove definicije ukazuju da je namjera samih sudionika

68 Mustafa Ejubović, *Ḥulāša al-ādāb*, GHB, R. 2864-4, L. 46.

69 Mustafa Ejubović, *Ḥulāša al-ādāb*, GHB, R. 2864-4, L. 46. Ovu definiciju Mrahorović prevodi kao "spekulativno raspravljanje dvojice sudionika o odnosu dviju stvari u cilju izricanja istine, ili, prema drugom mišljenju, to je odbrana govora metodom spekulativnog sučeljavanja u cilju postizanja istinitog suda", M. Mrahorović, „Mustafa Ejubović - Šejh Jujo - *Risāla fī ādāb al-baḫṭ*“, str. 102-103. U samom tekstu navodit ćemo naš prevod.

70 Ṭāškubrī zāda, *Risāla al-ādāb fī ‘ilm ādāb al-baḫṭ wa al-munāzara*, Dār az-ẓāhirīyah, Kuvajt, 2012, str. 26.

71 Saḡaklī zāda, *al-Waladiyya fī ādāb al-baḫṭ wa al-munāzara*, štampano sa dva komentara: prvi autor ‘Abdulwahhāb al-Āmidī, drugi Muḥammad al-Baḫṭī, Muṣṭafā al-Bābī, Kairo, 1961, str. 6-7.

dolazak do ispravnog suda, tj. do istine. Ukoliko pak namjera jednog ili oba sudionika nije dolazak do istine, onda se njihova debata ne smatra validnom debatom o kojoj se govori u ovoj nauci. Opširnije o ovome je Mustafa Ejubović govorio u svojim glosama i superglosama, a posebno u djelu *Hāšiya 'alā ar-risāla al-ḥanaḥfiyya fī al-ādāb*.⁷² Takav način polemiziranja u disputaciji naziva se *mukābara*, tj. *bespotrebno nadmetanje*.⁷³

Onaj koji prvi iznosi neku tvrdnju naziva se *mu'allil* i za njega ćemo koristiti izraz *prvi član debate*, a onaj koji mu se suprotstavlja naziva se *sā'il* i za njega ćemo koristiti izraz *drugi član debate*.

Već smo ukazali da je ova nauka jako vezana za logiku i njene pojmove te, ustvari, da je ona grana logike. Iz tog razloga predmet izučavanja ove nauke su:

- definicije - *at-ta'rīfāt*,
- podjele, diobe - *at-taqsīmāt*,
- tvrdnje - *at-tašdīqāt*.

Tvrdnje su najviše predmet disputacije, dok definicije i podjele bivaju predmetom disputacije kada su sastavni dio tvrdnje. S obzirom na to da su sva tri navedena termina predmeti izučavanja same logike, o njima, njihovom značenju i njihovim podjelama u ovom radu nećemo govoriti.

Način vođenja debate

Kada se neka tvrdnja iznese od strane *prvog člana*, prvo što će *drugi član* učiniti jeste da se uvjeri u autentičnost spomenute tvrdnje ukoliko se ta tvrdnja nekome pripisuje, bilo pojedincu ili pravcu. Ako *prvi član* donese argument za autentičnost navedenog, *drugi član* je obavezan da prihvati citirani navod u kojem se tvrdnja nalazi.

Nakon iznesene tvrdnje od strane *prvog člana*, *drugi član* nema pravo da iznosi svoj argument kojim navedenu tvrdnju pobija prije nego što od *prvog člana* zatraži argument za tvrdnju. Nakon što *prvi član* iznese argument za tvrdnju, *drugi član* će postupati na sljedeći način:

Nakon iznesene tvrdnje od strane *prvog člana*, *drugi član*, kako bi ispravno odgovorio na iznesenu tvrdnju, ima tri zadatka.⁷⁴ Mustafa Ejubović - Šejh Jujo, govoreći o postupcima *drugog člana*, u svom djelu *Zubda al-ādāb* kaže:

له مناصب ثلاثة بعد الاستدلال

*Ima tri zadatka nakon traženja argumenta.*⁷⁵

72 Mustafa Ejubović, *Hāšiya 'alā ar-risāla al-ḥanaḥfiyya fī al-ādāb*, GHB, R. 3917-1, L. 5.

73 Više o prevodu ove riječi: Teufik Muftić, *Arapsko-bosanski rječnik*, Sarajevo, El-Kalem, 1997, str. 1264.

74 Mustafa Ejubović, *Zubda al-ādāb*, GHB, R. 4871-2, L. 1.

75 Mustafa Ejubović, *Zubda al-ādāb*, GHB, R. 4871-2, L. 1. Ovaj pasus Mrahorović prevodi kao: „...to onda znači da replicijent u dokaznom postupku raspolaže sa tri moguće

Ta tri zadatka se ogledaju u sljedeća tri postupka:

Prvo: ukoliko *drugi član* spomenutu tvrdnju ne prihvata, pristupa metodi *odbijanja*. To znači da osporava navedenu tvrdnju. Mustafa Ejubović - Šejh Jujo u djelu *Hulāša al-ādāb* ovaj pojam je definisao kao:

المناقضة منع مقدمة معينة, وقيل منع مقدمة الدليل

*Odbijanje je osporavanje određene premise, a neki kažu da je to osporavanje premise samog argumenta.*⁷⁶

Za *odbijanje* u ovoj nauci najčešće se koristi izraz *man‘*, kao i izrazi *al-munāqada* i *an-naqad at-tafšīlī*.⁷⁷

Odbijanje navedene tvrdnje može da bude na dva načina. Prvo, bez navođenja razloga odbijanja, kao npr. da *drugi član* kaže *ne prihvatam* ili *odbacujem tvoju tvrdnju*. Ova vrsta odbijanja se zove *muğarradan* (*oslobođena od navoda*), tj. bez navođenja bilo koje vrste dokaza prilikom odbacivanja. Druga vrsta jeste odbacivanje sa *osloncem* (*sanad*). *Sanad* u ovom slučaju označava ono što spominje onaj koji opovrgava tvrdnju prilikom samog čina opovrgavanja. Mustafa Ejubović - Šejh Jujo u djelu *Hulāša al-ādāb* kaže:

السند ما يكون المنع مبنيًا عليه, وقيل ما يذكر لتقوية⁷⁸ المنع بزعم المانع وإن لم يكن مفيدًا في الواقع

*Oslonac je ono što se spominje uz odbijanje tvrdnje i na čemu se to odbijanje temelji. Neki kažu da je to ono što se spominje kao pojačanje osporavanja tvrdnje, shodno mišljenju onoga koji osporava, makar u suštini i ne bilo od koristi.*⁷⁹

Sanad se ne smije pomiješati sa *argumentom* (*ad-dalīl*), o kojem će biti riječi. Odbijanje sa *sanadom* znači da se *prvom članu skrene pažnja* na neispravnost njegove tvrdnje, a ne da se spomene argument koji će je opovrgnuti. Glavni cilj tog *skretanja pažnje* je *pojačanje* onoga što će kasnije iznijeti *drugi član*, i vraća se na samu percepciju onoga koji je spominje, što znači da može biti pogrešna. Teoretičari ovoga pitanja spominju tri vrste *veze* (*sanada*):

opcije.“ M Mrahorović, *Mustafa Ejubović – Šejh Jujo, Dva logička traktata: Risāla fī ādāb al-baḥṭ i Zubda al-ādāb*, str.62.

76 Mustafa Ejubović, *Hulāša al-ādāb*, GHB, R. 2864-4, L. 46. Mrahorović prevodi kao: “Logična inkompatibilnost sudova u replici podrazumijeva određene premise, odnosno, opovrgavanje (izloženih) dokaza“, M. Mrahorović, “Mustafa Ejubović - šejh Jujo - *Risāla fī ādāb al-baḥṭ*“, str. 103.

77 Ḥabannaka, *Ḍawābiṭ al-ma‘rifa*, str. 427.

78 U osnovnom tekstu stoji لتقوية المنع, ispravno je لتقوية المنع عليه.

79 Mustafa Ejubović, *Hulāša al-ādāb*, GHB, R. 2864-4, L. 46. Mrahorović prevodi kao: “Niz međusobno uvjetovanih i povezanih stavova/sened je ono na čemu se zasniva negacija istinitih i neistinitih premisa, odnosno ono što se izriče za podupiranje negacije, prema mišljenju onoga koji opovrgava, makar, u osnovi, to i ne bi bilo smisleno“, M. Mrahorović, “Mustafa Ejubović - šejh Jujo - *Risāla fī ādāb al-baḥṭ*“, str. 103.

- prvu, *al-limmī*, koja bi glasila: a zašto to?
- drugu, *al-qaṭ'ī*, koja bi glasila: kako, kada je tako i tako!
- treću, *al-ḥillī*, koja bi glasila: ne prihvatam to, jer je tako i tako!⁸⁰

U ovom dijelu je također bitno pojasniti da tvrdnja koja se spomene može biti ona za koju je *potrebno pojašnjenje* (*an-nazarī*), i ove vrste tvrdnji su uglavnom predmet same debate. Tvrdnja također može biti i ona za koju nije potrebno pojašnjenje, koja je *sama po sebi razumljiva* (*al-badīhī*). Ova posljednja se dijeli na dvije vrste: *razumljiva* (*badīhī ḡaliyy*), tj. bez potrebe za bilo kakvim pojašnjenjem, i *manje razumljiva* (*badīhī ḥafīyy*), kojoj je potrebno pojašnjenje. Pojašnjenje koje se daje na drugu vrstu u disputaciji zove se *napomena* (*at-tanbīh*).⁸¹

Drugo: nakon što *drugi član* iskaže svoje neprihvatanje navedene tvrdnje i ukaže na neispravnost njene argumentacije, pristupa se metodi *poništenja* (*an-naqḍ*). Mustafa Ejubović - Šejh Jujo u djelu *Hulāša al-ādāb* ovaj pojam definiše:

النقض منع الدليل بشاهد, وقيل منع مقدمة غير معينة بشاهد, وهو تخلف الحكم واستلزام المحال.

Poništenje - *an-naqḍ* je *osporavanje argumenta navođenjem drugog argumenta, a neki kažu da je to osporavanje neodređene premise, a to je izostavljanje konačnog suda i podrazumijevanje nemogućeg*.⁸²

Značenje navedenog je da *drugi član* osporava argument naveden od strane *prvog člana*. Tom prilikom *drugi član* navodi argument koji ukazuje na neispravnost argumentacije *prvog člana*. Važno je napomenuti da u ovom stepenu debate *drugi član* argumentom pobija argumentaciju *prvog člana*, a ne njegovu tvrdnju. Tom prilikom *prvom članu* se argumentovano iznosi da on svojom argumentacijom ne uspijeva da donese konačni sud ili pak da njegova argumentacija podrazumijeva nešto nemoguće. Dokaz kojeg iznosi *drugi član* za neispravnost argumentacije *prvog člana* u ovom slučaju naziva se *dokaz* (*šāhid*). Al-Ġurgānī u svom djelu *al-Ādāb aš-šarīfa* dokaz (*šāhid*) definiše kao:

ما يدل على فساد الدليل

Ono što ukazuje na neispravnost argumenta.⁸³

80 Habannaka, *Ḍawābiṭ al-ma'rifa*, str. 417-418.

81 Isto, str. 410.

82 Mustafa Ejubović, *Hulāša al-ādāb*, GHB, R. 2864-4, L. 46. Mrahorović prevodi kao: "Kontraritet je, dapače, opovrgavanje dokaznog iskaza s pomoću argumenta, a po drugima opovrgavanje neodređene premise istinitim dokazom. To predstavlja kontraran sud ili nužnost nemogućeg", M. Mrahorović, "Mustafa Ejubović - Šejh Jujo - *Risāla fī ādāb al-baḥṭ*", str. 103.

83 Al-Hindī, *Šarḥ ar-Rāšidiyya 'alā ar-risāla aš-šarīfiyya*, Kairo, Maṭba'at al-īmān, 2006, str. 33.

Ovaj *dokaz (šāhid)* ima nekoliko zadaća, jedna od njih je ukazivanje na *izostavljanje konačnog suda - taḥalluf al-ḥukm*, kao što autor spominje, tj. da izneseni dokaz ne ukazuje na spomenutu tvrdnju, ili pak da ukaže da argumentacija *prvog člana podrazumijeva nemoguće - istilzām al-muḥāl*.

Treće: nakon svega navedenog *drugi član* pristupa metodi *suprotstavljanja (al-mu'āraḍa)*. To znači da *drugi član* uspostavlja argument kojim opovrgava samu tvrdnju iznesenu od strane *prvog člana*. Mustafa Ejubović - Šejh Jujo u *Hulāša al-ādāb* to definiše kao:

المعارضة إقامة الدليل على خلاف مدعي الخصم, وقيل إقامة الدليل على خلاف ما أقام الدليل عليه الخصم.

*Suprotstavljanje je uspostavljanje argumenta suprotno onome što je navela druga strana, a neki kažu da je to uspostavljanje argumenta suprotno argumentu koji je navela druga strana.*⁸⁴

Pod navedenim se podrazumijeva da, nakon što je *drugi član* naveo sve spomenuto, na samom kraju navede argument koji osporava argument koji je spomenut od strane *prvog člana*.

Ukoliko *prvi član* i dalje ostaje pri svojoj tvrdnji, onda on prilazi tvrdnji *drugog člana* i njegovoj argumentaciji na način kako je njemu prišao *drugi član* nakon što je on iznio svoju tvrdnju, i sve tako.⁸⁵

Na kraju ćemo spomenuti način okončavanja debate. Ukoliko *prvi član* ne bude u mogućnosti odgovoriti na iznesene argumente *drugog člana*, onda se taj postupak naziva *onesposobljenost (al-ifḥām)*, a prvi član *onesposobljen (muḥim)*. Ukoliko se pak desi da *drugi član* ne bude u mogućnosti odgovoriti na iznesene argumente *prvog člana*, onda se taj postupak naziva *primoravanjem* na prihvatanje argumenta (*al-ilzām*), a drugi član *primoranim (mulzam)*.⁸⁶

Zaključak

Mustafa Ejubović – Šejh Jujo ubraja se među najplodonosnije bošnjačke pisace koji su pisali na orijentalnim jezicima. Pisao je iz skoro svih islamskih disciplina, a posebno iz disputacije. Napisao je deset djela iz ove oblasti. Od tih deset djela, tri djela još nisu pronađena, a dva djela su prevedena na bosanski jezik. Od sedam djela koja su pronađena jedno predstavlja osnovno djelo (*Hulāša al-ādāb*), jedno je komentar (*Zubda al-ādāb*), jedno je glosa (*Hāšiya*

84 Mustafa Ejubović, *Hulāša al-ādāb*, GHB, R. 2864-4, L. 46. Mrahorović prevodi kao: “Kontradikcija/al-mu'areḍa jeste uspostavljanje dokaznog iskaza nasuprot onom koga drugi sudionik izriče ili je, pak, to uspostavljanje dokaznog iskaza oprečnog onome na čemu se temelji stav sudiskutanta.” M. Mrahorović, “Mustafa Ejubović - Šejh Jujo - *Risāla fī ādāb al-baḥṭ*”, str. 103.

85 Habannaka, *Ḍawābiṭ al-ma'rifa*, str. 414.

86 Habannaka, *Ḍawābiṭ al-ma'rifa*, str. 455.

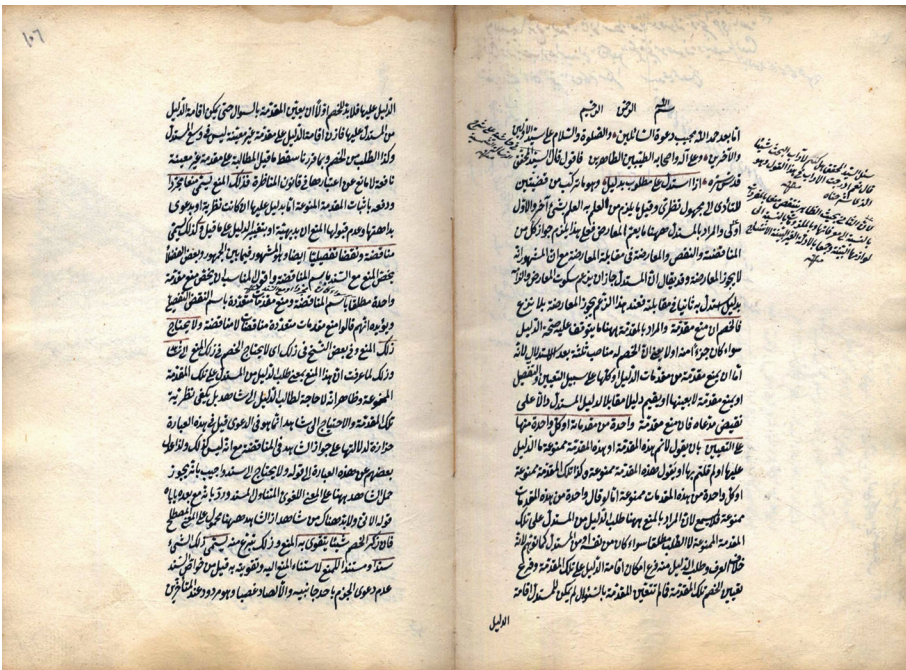
'alā ar-Risāla al-ḥanaḥīyya fī al-ādāb), a ostala četiri djela su superglose. Ova djela su ispisana na više od 200 folija rukopisnog teksta. Većina ovih djela čuva se u Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu.

The Works of Mustafa Ejubović - Šejh Jujo in the Field of Disputation

Abstract

Mustafa Ejubović - Šejh Jujo is one of the most prolific Bosniak writers who wrote in oriental languages. He wrote about almost all Islamic disciplines, and especially about disputation. This paper is a contribution to the study of the written legacy of Mustafa Ejubović. Given that the subject of this paper is disputation, which is considered a branch of logic, this paper gives a brief overview of the development of logic as a discipline, with a special focus on its development in Bosnia and Herzegovina, where the so-called Arabic logic was studied. This paper gives an overview of ten Ejubović's works available from the field of disputation. Two of those ten works have been translated into Bosnian, and three have not yet been found. During the analysis of each of the manuscripts, it was concluded that Ejubović left a considerable number of over 400 pages of manuscript text from the field of disputation. After the presentation of his works, the paper gives brief insights into disputation, explaining the basic concepts of the discipline. After that, a brief overview of a debate according to principles of the discipline is given along with quotations from Ejubović's works, as well as some other works from disputation. His contribution to this discipline deserves much more extensive and detailed work.

Key words: Mustafa Ejubović - Šejh Jujo, logic, Arabic logic, disputation, debate.

GHB, R. 4871, L. 105b-106a